

Voedselbos: niet alleen voor voedsel

‘Als mens heb je eigenlijk niet zoveel nodig’

Hoe een opleiding permacultuur leidt tot een voedselbos voor het dorp Oudebildtzijl in Friesland. Een voedselbos waarin oude Friese en ook andere rassen fruitbomen zijn geplaatst en dat vanaf het eerste initiatief bijdraagt aan de betrokkenheid en samenhang van de dorpsleden. Waar een zelfstandig ontsproten appelboompje is gevonden met mooie en lekkere appels. Muzikant, vormgever en initiatiefnemer Jan de Vries vertelt.

Auteur: Heidi Peters

Marijke Meu (een Friese appelsoort), de Zoete Van der Schoot (een vermeend verdwenen Friese appelboom, waarvan in 2010 twee exemplaren werden gevonden), de oude pruimensoort Dubbele Boerenwitte en nog veel andere soorten hebben een plek gekregen in Oudebildtzijl. ‘Stichting Fruit yn Fryslân wil de fruitsoorten in Friesland opwaarderen’, vertelt Jan de Vries, inmiddels voorzitter van Stichting Voedselbos Ouwe-Syl. ‘We hebben bij hen een aantal rassen afgenomen voor het voedselbos. Niet alles is van oorsprong Fries, maar het zijn wel allemaal minder gangbare rassen. Aan appels staat er ook nog de Ambro, Golden Gem, Northern Spy en Karmijn de Sonnaville, verder Brederode- en Beurré Hardy-peren, pruimen en kersenbomen. En er komen straks nog veel meer soorten bij.’

Van studie naar bos

In de voormalige gemeente Het Bildt is Jan de Vries een bekend gezicht. Hij schrijft en zingt nummers in het plaatselijke dialect en is daarnaast zelfstandig grafisch vormgever. In 2016 startte De Vries met een opleiding over permacultuur (zie kader). ‘Ik interesseerde me al veel eerder voor hoe het er in de wereld aan toeging en -gaat. Als individu kun je aan heel veel dingen

niet zoveel doen, realiseerde ik me. Dus ik vroeg me af wat je als mens eigenlijk nodig hebt als je teruggaat naar de kern. Dat is niet zo veel. Wij zijn gewend aan het halen van eten in de supermarkt. Maar dat is kwetsbaar. Tijdens de eerste lockdown zag je dat er binnen enkele dagen geen tarwebloem en pasta meer verkrijgbaar was. We zouden wat meer zelfvoorzienend moeten zijn. Hoe handig is het dan als je wat voedsel in je eigen regio kunt verbouwen?’

De Vries vervolgt: ‘Nu zit ik hier op het platteland, met heel veel landbouw om me heen. Maar die wordt vooral ingezet voor pootaardappelen, een monocultuur dus. Die aardappelen gaan ook nog eens naar het buitenland. Tel daarbij op de krimp van de dorpen en de leegstand van de winkels; dat maakt gemeenschappen toch wel afhankelijk en kwetsbaar. Zoekend naar mogelijkheden om zelfvoorzienender te worden en

‘We herkennen elkaar onder meer in permacultuur’

Om de andere dag werd bekeken wat bleef en wat werd gerooid.

De eerste fruitbomen gaan de grond in.

Dronefoto van het bos

Jan de Vries, voorzitter en initiatiefnemer

Permacultuur

Permacultuur is kort gezegd het ontwikkelen/ontwerpen van duurzame ecosystemen waarin de mens wel stuurt, maar meewerkt met de natuur in plaats van ertegenin te gaan. Het doel is om altijd te werken naar een kringloopstelsel, waarbij geen of zo weinig mogelijk materiaal van buiten wordt aangevoerd en waar het 'afval' binnen het systeem weer gerecycled wordt tot nieuwe voeding. Ook worden er geen bestrijdingsmiddelen gebruikt (ook geen biologische), geen kunstmest en geen dierlijke mest van elders. In de meeste gevallen gaat het om eetbare systemen waarbij de voedselproductie vooropstaat, maar je kunt ook denken aan systemen voor houtproductie of waterzuivering. Bij het ontwerpen van een ecosysteem binnen de permacultuur wordt gewerkt volgens een aantal principes. Verder is permacultuur niet alleen een ontwerpsysteem voor natuurlijke ecosystemen, maar zijn de ontwerpprincipes ook toepasbaar op onze sociale en maatschappelijke systemen.

Permacultuur bestaat uit drie ethische principes en tien tot twaalf ontwerpprincipes.

Ethische principes:

Zorg voor de aarde. Met aarde wordt hier zowel letterlijk aarde, grond, als de aarde in haar geheel bedoeld. Het uitgangspunt hierachter is de overtuiging dat al het leven op aarde bestaansrecht en eigen intrinsieke waarde heeft. Alle ecosystemen moeten zich kunnen ontwikkelen.

Zorg voor de mens. Dit lijkt al inbegrepen in het eerste principe, maar wordt toch apart

benoemd. Dit principe benadrukt dat permacultuur een ontwerpsysteem is voor de menselijke leefomgeving. Men wil productieve systemen ontwerpen en mensen toegang geven tot hetgeen nodig is voor hun voortbestaan.

Eerlijke aandelen. Dit is een vertaling van het principe van *fair shares* en betekent iets anders dan het in gelijke porties opdelen van de overvloed, namelijk dat ieders verbruiksandeel van de grondstoffen en hulpbronnen op onze planeet redelijk is.

Ontwerpprincipes:

De permacultuur kent tien ontwerpprincipes, die worden toegepast bij het ontwerpen van een permacultuurproject.

1. De juiste plaatsing van elementen

Bij het ontwerpen moet goed worden gekeken naar de uiteindelijke omvang en hoogte van een boom, struik of element in verband met schaduwwerking, stand van de zon en de relatie met de andere elementen.

2. Elk element vervult meerdere functies

Alle elementen staan niet op zichzelf, maar dienen meerdere functies. Een boom staat er dus niet alleen voor zijn vrucht, maar kan ook schaduw bieden aan schaduwminnende planten of als klimrek dienen en uiteindelijk hout leveren.

3. Elke belangrijke functie wordt gedragen door vele elementen

Hierdoor is er minder schade als één van de functies uitvalt en blijft het systeem toch leveren/functioneren.

4. Efficiënte energieplanning

Bij de indeling wordt goed gekeken waaraan op welke plaats behoefte is, zodat er zo weinig mogelijk energie verloren gaat met gesleep

van hier naar daar. Denk ook aan de waterhuishouding in het gebied.

5. De nadruk op biologische, duurzame bronnen Bij permacultuur worden geen kunstmest en bestrijdingsmiddelen gebruikt (ook geen biologisch toegestane), en wordt gestreefd naar 100 procent afbreekbaarheid van producten.

6. Energierecycling

Bij permacultuursystemen worden alleen de vruchten en producten afgevoerd/Gebruikt. Alles wat aan 'afval' overblijft, wordt ter plaatse gerecycled in het systeem.

7. Intensief systeem

Op een relatief klein stuk grond kunnen vele lagen planten gestapeld worden, zowel in hoogte als in tijd. Bij permacultuur zijn er zeven lagen en in principe ook zeven lagen waterplanten.

8. Versnellen van opvolgen in evolutie

Doordat de natuurlijke ontwikkeling van een bosomgeving vele tientallen jaren in beslag neemt, worden er technieken toegepast om deze evolutie te versnellen.

9. Diversiteit

Er wordt gebruikgemaakt van plantengildes: gemeenschappen van planten (vaak inheemse soorten) die elkaar op een positieve manier bijstaan. Denk aan stikstofbinders, waardplanten en signaalplanten.

10. Het effect van randen en overgangen

Omdat de bosrand de meeste diversiteit in soorten kent, wordt er binnen de permacultuur gestreefd naar het creëren van zoveel mogelijk (bos)randen in het ontwerp om van deze eigenschap gebruik te maken.

Bronnen: Wikipedia en projectplan Jan de Vries

‘Toen het plan voor de sperwers klaar was, waren de vogels allang weer gevlogen’

voedsel te verbouwen zonder gebruik te maken van bestrijdingsmiddelen en kunstmest, kwam ik uit bij permacultuur en besloot ik een opleiding te volgen.’

Van studieproject naar stichting

‘Erg interessant vond ik het. Ik deed de opleiding bij Permacultuur School Nederland; hiervoor moest ik een heel jaar werken aan een project. Daarvoor keek ik eens rond in het dorp. Dit stukje bos was ooit aangelegd in het kader van de ruilverkaveling en stond vol met veel te dicht op elkaar geplaatste bomen, voornamelijk elzen en essen, waarvan alleen de kruinen groen waren. Bovendien leden veel essen aan essentaksterfte. Dit leek me een mooi project voor de studie.’

Hoewel het idee voor een andere invulling op basis van permacultuur in eerste instantie alleen op papier bestond, besloot De Vries toch met zijn plan naar Dorpsbelang en

Samenwerking tijdens de vrijwilligersdag

Landschapsbeheer Friesland te stappen en later ook de gemeente erbij te betrekken. Met een positief resultaat: binnen de kortste keren stonden er een kleine twintig vrijwilligers klaar om De Vries bij te staan. Al snel werd besloten een stichting op te richten, een bestuur te vormen en vandaaruit verder te gaan. Stichting Voedselbos Ouwe-Syl was een feit.

Subsidies en ander gedoe

‘Wat toen volgde, was een lang en taai traject’, legt De Vries uit. ‘Het bos is eigendom van Staatsbosbeheer, de gemeente heeft erfpandrecht en is verantwoordelijk voor het onderhoud en de provincie ging over de Wet natuurbescherming. Dus je hebt met meerdere partijen te maken. We hebben een ecologisch en bodemonderzoek laten uitvoeren, zodat we een nulmeting hadden. Tijdens dit onderzoek werd een sperwernest ontdekt. Sperwers zijn jaarrond beschermd; dat betekent dat je in een straal van 50 meter rond het nest niets mag doen. Dan blijft er dus niets over, want zo groot is het bosje niet. Daarop moest er een plan komen waarin we aangaven hoe we de sperwers konden behouden. Tegen de tijd dat dit klaar was, waren de sperwers allang gevlogen. Vervolgens bleek het bos niet bij het dorp te horen, maar bij het buitengebied. Dit heeft ook gevolgen, want voor elke gerooide boom moet er herplant van een inheemse soort plaatsvinden, en daarmee kun je geen voedselbos inrichten. Al met al zijn er zo een paar jaar voorbijgegaan. Het duurde lang, maar het was wel interessant en leerzaam.

Ik heb veel mensen leren kennen die ik anders niet ontmoet zou hebben en kennis vergaard die anders ook aan mij voorbij was gegaan. Uiteindelijk konden we dan toch een projectplan maken en subsidies aanvragen. Hierbij was het van belang om de doelen van de stichting en dus het bos goed voor ogen te hebben. Dat hebben we.’

Ontmoeten komt eerst

Op de site van Stichting Voedselbos Ouwe-Syl staan de doelen omschreven:

- het op een duurzame en maatschappelijke wijze en met behulp van vrijwilligers realiseren en in gebruik hebben van een Voedselbos bij Oude Bildtzijsl. Opgezet en beheerd volgens de permacultuurprincipes.
- het vergaren en overdragen van kennis over duurzaamheid en permacultuur binnen dit kader.
- het versterken van de sociale cohesie van het dorp, de leefbaarheid, de zelfredzaamheid en de biodiversiteit in de omgeving en bijdragen aan een beweging vanuit de bewoners om te werken aan een zelfredzame en duurzame toekomst.

Op basis van het projectplan en de doelen ontving de stichting subsidies van de provincie Friesland, van het dorpenfonds en van enkele kleinere stichtingen, waarmee het ook financieel gezien een breed gedragen initiatief is. De Vries: ‘Het gaat niet alleen om het voedselbos, maar ook om verbinden. En dat laatste

De gerooide bomen worden hergebruikt.

heeft vanaf het allereerste begin gewerkt. Als het gaat om het aantal vrijwilligers dat er was en nog steeds is, bijvoorbeeld. Wanneer we er op zaterdag aan het werk zijn, fietsen kinderen even langs en ook anderen komen kijken of helpen. Je gaat er met plezier naartoe. We hebben contact gelegd met de basisschool en betrekken de jeugd bij de aanplant of het maken van nestkastjes en insectenhôtels. Bij de inrichting hebben we dan ook voor iedere bevolkingslaag iets ingebouwd. Een van de plannen heeft het niet gehaald: we wilden van leem en stro een soort dorpshuisachtige constructie maken voor bijeenkomsten, maar omwonenden waren bezorgd dat het een hangplek zou worden.'

Appelboom uit zaad

Tijdens het rooien van de essen en de elzen ontdekte het team een kleiner boompje waar appels aan hingen. Goede appels. 'We hebben ze geproefd. Er is een kans van één op duizend dat er een boom groeit vanuit zaad, zoals een weggeworpen klokhuys, die ook nog lekkere vruchten heeft. We hebben dit boompje laten enten en nu staat er dus een echt eigen appel-boompje in het bos.'

Advies Van Beets Groengroep

Van Beets Groengroep uit Leeuwarden ontving in 2018 de offerteaanvraag voor het voedselbos. 'Echt iets voor ons', wist Meine van Beets direct. 'Wij hebben verschillende medewerkers met een afstand tot de arbeidsmarkt, mensen die in meerdere of mindere mate wat extra ondersteuning nodig hebben. Zo'n voedselbos is een uitgelezen plek voor hen om te werken. We herkenden elkaar als het gaat om mvo, maatschappelijk verantwoord ondernemen, en in onze opvattingen over permacultuur. In dit project ben je partner, niet alleen leverancier, en dat is iets wat we bij elk project nastreven. Vanwege de vergunningen lag het project een tijd stil, maar afgelopen zomer kwam de vraag of we over twee maanden konden beginnen. In

de loop van de tijd waren het projectplan en het ontwerp geëvolueerd; er moest nu ook een wadi komen en bomen van oude Friese rassen.' Van Beets maakte eerst een plan: wat is er nodig qua grondstructuur en licht om de gewenste soorten te laten groeien? Er is selectief gekeken naar wat kon blijven staan en wat echt weg moest. 'We hebben 400 kuub snippers van gerooide bomen achtergelaten. Alles is dus volledig hergebruikt.'

Graven en storten

Van Beets vervolgt: 'Bij permacultuur wordt gebruikgemaakt van ontwerpprincipes en één daarvan is energierecyclering. Er wordt zoveel mogelijk getracht materialen die vrijkomen te recyclen en te hergebruiken in het systeem. We hebben ongeveer 400 kuub snippers gedraaid en deze zijn als mulchlaag aangebracht in de fruitboomgaard. De rest van de grotere stammen is verwerkt in zogenaamde hügelbedden. Dit zijn heuvels, opgebouwd uit aarde en stammen met daaroverheen de vruchtbare toplaag, die we eerst hebben afgegraven en apart gelegd. De houtstammen worden in de grond langzaam verteerd en er ontstaat een voedzame heuvel, die de beplanting de komende jaren voorziet van voedingsstoffen. Verder hebben we een wadi aangelegd, het bomenwerk verzorgd en heuvels aangelegd. De stammen van de gerooide bomen zijn achtergelaten; vrijwilligers maken daar meubilair van.

De vrijwilligers mochten vanwege de veiligheid niet bij de aanleg zijn. We zorgden er wel voor dat ze 's avonds en in het weekend wel het bos in konden. En de vrijwilligers hebben bomen en struiken geplant.

Het is mooi om onze passie voor groen te kunnen delen en overbrengen, op vrijwilligers, en ook op de achttien jongens die bij ons werken en die niet overal aan het werk kunnen vanwege verschillende beperkingen.'

'Ook financieel is het voedselbos breed gedragen'

Wat blijft en wat gaat?

De Vries: 'We hebben heel fijn samengewerkt met Van Beets; ze hebben het super gedaan. Ze hebben ons ook veel geadviseerd; dat was heel waardevol.' 'Elke twee dagen liepen we samen door het bos om te beoordelen wat we moesten laten staan en wat we beter konden verwijderen,' vult Van Beets aan. 'Zo samen ontstond er ook creativiteit. Niet zomaar alles eruit en nieuw erin. Het bos moet optimaal zijn voor flora en fauna, ook bestaande. Ons werk zit er nu op. In de toekomst zullen onze etw'ers een paar uurtjes uitleggen hoe de fruitbomen gesnoeid moeten worden. Verder kan de stichting met haar vrijwilligers het prima zelf. Ik ben heel benieuwd hoe 't het bos en dorp vergaat. Over vier maanden is de eerste oogst!'

Toekomst

De Vries: 'Het bos is circa 1 hectare groot. Nu het graafwerk klaar is, kunnen we beginnen met het inrichten van de zeven lagen, te beginnen met de hoge bomen en de lagere bomen en fruitbomen. Daarna volgt nog de struikenlaag, met bessenstruiken, en later de kruidlaag, op de grond. Tot nu toe is het vinden van vrijwilligers geen enkel probleem. Mocht dit in de toekomst wel zo zijn, dan kan het gebied weer vervallen tot gewoon bos, wat voor de natuur natuurlijk geen enkel probleem is. In het bos staan nu hoog- en halfstamfruitbomen; het duurt een paar jaar voor er vruchten aan komen. De bessenstruiken, dat gaat sneller. Maar het geeft niks dat dit een paar jaar duurt. Zo'n permacultuurproject leg je aan voor de komende honderd tot tweehonderd jaar, dus we hebben nog even.'

BE SOCIAL
Scan, lees & deel!